

DISLALIYA

Akramova Gulzoda Hamroqul qizi-

*University of Management and Future Technologies universiteti,
pedagogika va psixologiya yo'nalishi, 554-guruh talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada dislaliya tushunchasi, uning turlari, kelib chiqish sabablari va davolash usullari keng yoritilgan. Dislaliya bolalarda nutq buzilishining eng ko'p uchraydigan shakllaridan biri bo'lib, uni samarali tuzatish uchun logopedik mashg'ulotlar, artikulyatsion gimnastika, nafas olish texnikalari va pedagogik yondashuvlar qo'llaniladi. Shuningdek, ayrim hollarda ortodontik yoki jarrohlik muolajalar talab qilinishi mumkin. Maqolada dislaliyaning oldini olish va tuzatish bo'yicha ota-onalar va mutaxassislarning roli ham yoritilgan. Dislaliyaning davolash jarayoni individual yondashuvni talab qiladi va erta aniqlansa, nutq buzilishini samarali bartaraf etish imkoniyati oshadi.*

Kalit so'zlar: *Dislaliya, nutq buzilishi, logopedik terapiya, artikulyatsion gimnastika, nafas mashqlari, ortodontik muolajalar, nutq rivojlanishi, bolalar nutqi, pedagogik yondashuv.*

Kirish

Inson hayotida nutq muhim rol o'ynaydi, chunki u fikr almashish, o'zaro muloqot qilish va jamiyatda o'z o'rnini topishda asosiy vosita hisoblanadi. Nutqning ravan va to'g'ri shakllanishi bolalikdan boshlab shakllanadi va bu jarayon turli omillarga bog'liq. Biroq, ayrim bolalar nutq rivojlanishida qiyinchiliklarga duch keladilar. Ana shunday buzilishlardan biri dislaliya bo'lib, bu holat ayrim tovushlarning noto'g'ri talaffuz qilinishi yoki umuman aytilmasligi bilan tavsiflanadi.

Dislaliya ko'pincha jismoniy, pedagogik yoki psixologik omillar ta'sirida rivojlanadi. Ayrim hollarda, bu buzilish bolalarning artikulyatsion organlari (til, jag', lablar) rivojlanishidagi nuqsonlar bilan bog'liq bo'lsa, ba'zi bolalarda esa eshitish muammolari yoki noto'g'ri tarbiya natijasida yuzaga keladi. Bundan tashqari, atrof-muhit va nutqiy muhit ham bolalarning to'g'ri talaffuz qilish qobiliyatiga katta ta'sir

ko'rsatadi. Agar bola noto'g'ri talaffuz qilayotgan bo'lsa va bu holat uzoq vaqt davom etsa, dislaliya shakllanib, kelajakda muloqot qilish qobiliyatiga jiddiy ta'sir qilishi mumkin.

Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, dislaliya erta aniqlansa, uni logopedik mashqlar va maxsus terapevtik usullar yordamida tuzatish mumkin. Shu sababli, bu muammoni e'tiborsiz qoldirmaslik, balki bolalarda nutq rivojlanishini diqqat bilan kuzatib borish va kerakli choralarni ko'rish muhimdir. Ushbu maqolada dislaliyaning asosiy sabablari, turlari, tashxislash usullari hamda samarali davolash yo'llari haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Dislaliyaning turlari

Dislaliya turli sabablarga ko'ra yuzaga kelishi mumkin va uning ko'rinishlari ham har xil bo'lishi mumkin. Tadqiqotchilar dislaliyaning tasnifini turli mezonlar asosida belgilaydilar. Asosan, dislaliya organik (mexanik) va funktsional turlarga ajratiladi. Bundan tashqari, tovush buzilishining xususiyatiga qarab, dislaliya yana bir necha kichik turlarga bo'linadi.

Organik dislaliya artikulyatsion apparatdagi anatomik o'zgarishlar yoki nuqsonlar natijasida yuzaga keladi. Bunga quyidagilar sabab bo'lishi mumkin:

- Jag' va tishlarning noto'g'ri rivojlanishi – bolaning jag' suyaklari noto'g'ri shakllangan bo'lsa yoki tishlarning noto'g'ri joylashuvi nutq jarayoniga ta'sir qilishi mumkin.
- Til va tanglay tuzilishidagi nuqsonlar – til juda katta yoki kichik bo'lsa, til osti chizig'i (uzengi) qisqa bo'lsa yoki tanglay tug'ma deformatsiyaga ega bo'lsa, tovushlarni aniq talaffuz qilish qiyinlashadi.
- Og'iz bo'shlig'ining boshqa tug'ma nuqsonlari – ba'zi hollarda bolalar lab-yoriq (tug'ma nuqson) yoki tanglay yoriqlari bilan tug'iladi, bu esa nutq buzilishlariga sabab bo'lishi mumkin.¹

¹ Васильева В.В. Основы логопедии: диагностика и коррекция речевых нарушений. Санкт-Петербург: Питер, 2020;

Funksional dislaliya bolaning artikulyatsion apparati to'liq sog'lom bo'lishiga qaramay, ayrim tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilishidan iborat. Bunday dislaliya nutq shakllanishiga ta'sir qiluvchi turli omillar tufayli yuzaga keladi:

- Eshitish qobiliyatining sustligi – bola ba'zi tovushlarni to'g'ri eshitmasa, ularni noto'g'ri talaffuz qiladi.
- Noto'g'ri nutqiy muhit – agar ota-onalar yoki atrofdagi odamlar noto'g'ri talaffuzdan foydalansa, bola ham shunday odatlarga ega bo'lishi mumkin.
- Nutqiy tarbiya yetishmovchiligi – bolaning nutqiga yetarlicha e'tibor qaratilmasa va u bilan muloqot yetarli darajada olib borilmasa, dislaliya shakllanishi mumkin.²

Nevrologik yoki psixologik omillar – bola ruhiy stress yoki emotsional muammolarga duch kelsa, nutqning rivojlanishida sekinlashuv yoki noto'g'ri talaffuz paydo bo'lishi mumkin. Funksional dislaliya, odatda, logopedik mashqlar va maxsus pedagogik yondashuvlar orqali tuzatiladi.

Dislaliyaning davolash usullari

Dislaliyaning davolash jarayoni bolaning nutq rivojlanishidagi muammolarni bartaraf etishga qaratilgan maxsus yondashuvlar majmuasidan iborat. Davolash usullari bolaning dislaliya turi, nutq buzilishining sabablari va individual xususiyatlariga qarab tanlanadi. Ushbu bo'limda dislaliyaning samarali davolash usullari haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Dislaliyani to'g'ri davolash uchun avvalo uning sabablari va xususiyatlarini aniqlash kerak. Diagnostik bosqichda logoped, nevrolog va ortodont quyidagi tadbirlarni o'tkazadi:

- Bolani umumiy tekshirish – artikulyatsion apparat (til, lab, tanglay, jag') tuzilishi va rivojlanishidagi muammolar aniqlanadi.
- Nutqni baholash – bola qaysi tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilayotgani, qanday xatoliklar mavjudligi aniqlanadi.

² Миронова С.В. Развитие речи у детей: Практические советы для родителей и педагогов. Москва: Просвещение, 2019;

- Eshitish tekshiruvi – ba’zi hollarda dislaliya eshitish qobiliyatining sustligi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin, shuning uchun audiologik tekshiruv o‘tkaziladi.

- Psixologik baholash – bolada nutqiy rivojlanishga ta’sir qiluvchi stress, xavotir yoki boshqa psixologik omillar mavjud yoki yo‘qligi aniqlanadi.

Logopedik mashg‘ulotlar dislaliyaning eng samarali davolash usullaridan biri hisoblanadi. Logopedlar bolaning noto‘g‘ri talaffuz qilayotgan tovushlarini to‘g‘rilashga qaratilgan maxsus mashqlarni bajarish orqali terapiya olib boradilar. Bu mashqlar bolaning til, lab va jag‘ harakatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Mashg‘ulotlar quyidagi asosiy harakatlardan iborat bo‘lishi mumkin:

- Tilni yuqoriga va pastga harakatlantirish – tovush shakllanishini yaxshilaydi.

- Lablarni cho‘zish va yumaloqlash – “o” va “u” kabi tovushlarni yaxshiroq talaffuz qilishga yordam beradi.

- Tilni oldinga chiqarish va orqaga tortish – artikulyatsiya moslashuvchanligini oshiradi.

Ba’zi bolalarda noto‘g‘ri nafas olish nutqning buzilishiga olib kelishi mumkin. To‘g‘ri nafas olishni shakllantirish uchun maxsus mashqlar bajariladi:

- Burun orqali nafas olishni mashq qilish
- Nafasni ichkarida ushlab turish va asta-sekin chiqarish
- Mum yondirib, uni uzoq vaqt davomida puflash³

Xulosa

Dislaliya – bolalarda uchraydigan keng tarqalgan nutq buzilishlaridan biri bo‘lib, uning tuzatilishi individual yondashuvni talab etadi. Ushbu buzilishning turli shakllari mavjud bo‘lib, ularning har biri maxsus tashxis va terapiya usullarini talab qiladi. Dislaliyaning sabablarini aniqlash, bolaga to‘g‘ri yondashish va erta bosqichda logopedik mashg‘ulotlarni boshlash muammoni samarali hal qilishda muhim omillardan hisoblanadi. Dislaliyaning davolash usullari orasida logopedik terapiya eng samarali yo‘l bo‘lib, unga artikulyatsion gimnastika, nafas mashqlari va

³ Миронова С.В. Современные методы коррекции речевых нарушений у детей. Москва: Просвещение, 2020;
Выпуск журнала №-20

tovushlarni chiqarish bo'yicha maxsus mashqlar kiradi. Shuningdek, uy sharoitida ota-onalar tomonidan qo'llaniladigan o'quv o'yinlari va interaktiv mashg'ulotlar bolalarning to'g'ri talaffuzni o'zlashtirishiga katta yordam beradi. Ba'zi hollarda ortodontik yoki jarrohlik muolajalar talab qilinishi mumkin.

Dislaliyaning tuzatilishi bolaning psixologik holatiga ham bevosita ta'sir qiladi. To'g'ri yondashuv bilan bolalar o'zlariga bo'lgan ishonchni oshirib, jamiyatda erkin muloqot qilish qobiliyatini rivojlantiradilar. Bu esa ularning kelajakdagi ta'lim jarayoni va ijtimoiy hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shunday qilib, displaliyaning oldini olish va uni tuzatish bo'yicha erta chora-tadbirlar ko'rish bolaning rivojlanishiga katta foyda keltiradi. Logopedlar, ota-onalar va pedagoglarning hamkorligi natijasida bolalar to'g'ri va ravon nutqga ega bo'lishlari, kelajakda esa nutq bilan bog'liq qiyinchiliklarni yengib o'tishlari mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sulaymon Amirqulovich Xaydarov. (2024). O'quvchilarni tarbiyashda ijtimoiy fanlarni o'qitishni didaktik imkoniyatlari. SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL. 5.1.B.271-275.
2. Хайдаров, С. (2023). Педагогик faoliyatda o'qituvchi o'zida kompetentlik sifatlarini shakllantirishi. Цифровизация современного образования: проблема и решение, 1(1), 64–67.
3. Хайдаров, С. А. (2023). ТАРИХ ДАРСЛАРИДА САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1/2), 92-96.
4. Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205.
5. Хайдаров С. (2025). Oilalarda farzand tarbiyasiga ruhiy ta'sir etkazish. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
6. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.

7. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.
8. Xaydarov S.A. (2025). Yoshlarda vatanparvarlik hissini tarbiyalashda Boburnoma asariga ishlangan miniatyuralarning ahamiyati. Til va adabiyot.uz. 2.11-12.